

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2020.04.091
УДК 347.6

Ірина Лукасевич-Крутник,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-7886>

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТІВ В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню нотаріальне посвідчення заповітів в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. В ній з'ясовано поняття заповіту як одностороннього правочину та умови його дійсності, визначено коло суб'єктів, уповноважених посвідчувати заповіти, досліджено загальний порядок посвідчення заповітів нотаріусами. Висвітлено окремі проблеми сучасної судової та нотаріальної практики застосування спадкового законодавства, які потребують вирішення в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. Дослідження проведено на підставі аналізу доктринальних джерел, чинного законодавства України, матеріалів судової практики.

Ключові слова: нотаріальне посвідчення, заповіт, довіреність, рекодифікація, свобода заповіту.

Лукасевич-Крутник І.

Нотариальное удостоверение завещания в условиях рекодификации гражданского законодательства Украины

Статья посвящена исследованию нотариального удостоверения завещаний в условиях рекодификации гражданского законодательства Украины. В ней установлено понятие завещания как односторонней сделки и условия его действительности, определен круг субъектов, уполномоченных удостоверить завещания, исследован общий порядок удостоверения завещаний нотариусами. Освещены отдельные проблемы современной судебной и нотариальной практики применения наследственного законодательства, требующих решения в

© Ірина Лукасевич-Крутник, 2020

у условиях рекодификации гражданского законодательства Украины. Исследование проведено на основании анализа доктринальных источников, действующего законодательства Украины, материалов судебной практики.

Ключевые слова: нотариальное удостоверение, завещание, доверенность, рекодификация, свобода завещания.

Lukasevych-Krutnyk I.

Notarial certificate of wills in the conditions of recodification of civil legislation of Ukraine

The article is devoted to the study of notarization of wills in terms of recoding the civil legislation of Ukraine. It clarifies the concept of a will as a unilateral transaction and the conditions of its validity, defines the range of entities authorized to certify wills, explores the general procedure for certification of wills by notaries. A number of problems of modern judicial and notarial practice of application of the hereditary legislation which need the decision in the conditions of recodification of the civil legislation of Ukraine are covered. The research was conducted on the basis of the analysis of doctrinal sources, the current legislation of Ukraine, materials of judicial practice.

Conclusions of the article indicate that with the adoption of the Civil Code of Ukraine as the main codified act of civil law, the rules of inheritance law contained a number of novelties and were once one of the most progressive. However, the development of public relations, information technology and the need to approximate Ukrainian private law to European standards required the improvement of a number of provisions of inheritance law, including notarization of wills, and harmonization of judicial and notarial practice of inheritance law. Therefore, the recodification of the Civil Code of Ukraine in terms of inheritance law and updating the rules of special legislation governing notarization of wills is a unique opportunity to improve national legislation on inheritance, taking into account trends in EU legislation and national traditions and customs, which will promote proper protection of rights and interests of the participants of hereditary relations.

Keywords: notarization, will, power of attorney, recoding, freedom of will.

Постановка проблеми. В умовах рекодифікації цивільного законодавства України актуального значення набувають дослідження окремих положень Цивільного кодексу України, в тому числі спадкового права, крізь призму відповідності їх сучасній динаміці розвитку цивільних відносин та європейським стандартам.

Як зазначається в Концепції оновлення Цивільного кодексу України, «у процесі рекодифікації значної уваги потребує питання розвитку національного законодавства з урахуванням тенденцій у законодавствах країн ЄС та з'ясування доцільності запровадження до спадкового законодавства України окремих правових конструкцій та понять. При цьому модернізацію законодавства, його вдосконалення слід відрізняти від механічного запозичення певних правових конструкцій, навіть правових інститутів із зарубіжних правопорядків. Неприпустимо включати до цивільного законодавства конструкції та традиції, зародження і розвиток яких нам не зовсім відомі і не повною мірою з'ясовані. Це особливо гостро виявляється у сфері спадкування, що нерозривно пов'язана із національними звичаями, особливий ментальності суспільства, яка формувалася століттями» [1, с. 121].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У доктрині приватного права України спадкові правовідносини неодноразово ставали предметом наукових досліджень в працях українських цивілістів, серед яких В. В. Васильченко, А. В. Гончарова І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, Л. В. Козловська, О. Є. Кухарев, М. О. Михайлів, О. П. Печений, С. Я. Рабовська, З. В. Ромовська, Є. О. Рябоконт, Н. Б. Солтис, І. В. Спасибо-Фатєєва С. Я. Фурса, О. Ю. Цибульська та багато інших. Проте питання загальної характеристики нотаріального посвідчення заповітів в умовах рекодифікації цивільного законодавства України потребує більш детального висвітлення. Тому зазначена тематика видається цікавою та актуальною.

Метою статті є загальна характеристика нотаріального посвідчення заповітів та висвітлення окремих проблем сучасної судової та нотаріальної практики застосування спадкового законодавства, які потребують вирішення в умовах рекодифікації цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття заповіту закріплено у ст. 1233 Цивільного кодексу України: заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [2]. За своєю правовою природою заповіт належить до односторонній правочинів. Адже, як влучно зазначає М. О. Михайлів, волевиявлення заповідача не передбачає зустрічного волевиявлення інших осіб за його життя, а породжує правові наслідки у майбутньому, а саме після відкриття спадщини [3, с. 23].

На віднесенні заповіту до односторонніх правочинів акцентується і в матеріалах судової практики. Так, у мотивувальній частині постанови Верховного Суду від 20 травня 2019 року у справі № 522/904/16-ц зазначається, що заповіт є одностороннім правочином, оскільки залежить виключно від волі заповідача. За-

повіт лише спрямовується на виникнення у спадкоємця прав та обов'язків, але до моменту смерті не створює їх у нього. Розпорядження, яке міститься у заповіті, набирає чинності лише у разі смерті заповідача [4].

Законодавець неодноразово наголошує на тому, що заповіт є особистим розпорядженням фізичної особи. Підтвердженням вищезазначеного є наступні норми ЦК України: 1) право на заповіт здійснюється особисто (ч. 2 ст. 1234 ЦК України); 2) заповіт має бути особисто підписаний заповідачем (ч. 2 ст. 1247 ЦК України); 3) скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться заповідачем особисто (ч. 6 ст. 1254 ЦК України). Таким чином, вчинення заповіту через представника не допускається. Тобто заповідач не може реалізувати своє право на заповіт через представництво за довіреністю.

Заповіт має бути складений у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення, підписаний заповідачем та нотаріально посвідчений. Порядок нотаріального посвідчення заповіту визначається нормами статей 209, 1248, 1249, 1253 ЦК України, Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 11 лютого 2011 р. № 3306/5 та ін.

Варто наголосити, що в загальних положеннях про правочини (§ 1 глави 16 Розділу IV Книги 1) та нормах про спадкування за заповітом (глава 85 Книги 6) закріплено дещо різний термінологічний підхід щодо нотаріального посвідчення. Так, в ч. 2 ст. 209 ЦК України термін «нотаріальне посвідчення правочину» охоплює посвідчення нотаріусом та посвідчення іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право на вчинення такої нотаріальної дії. Тоді як в нормах ЦК України про спадкування за заповітом термін «нотаріальне посвідчення» не використовується, натомість виокремлено «посвідчення заповіту нотаріусом» (ст. 1248), «посвідчення заповіту посадовою особою органу місцевого самоврядування» (ст. 1251) та «посвідчення заповітів посадовими, службовими особами, що прирівняні до заповітів, посвідчених нотаріусом» (ст. 1252).

Згідно з загальними положеннями про правочини нотаріальне посвідчення може бути вчинене на тексті лише такого заповіту, який відповідає загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину (ч. 3 ст. 209 ЦК України), а саме:

- зміст заповіту не може суперечити нормам ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;
- заповідач повинен мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;
- волевиявлення заповідача має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;
- заповіт має вчинятися у письмовій формі;
- заповіт має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;
- заповіт, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

В нормах ЦК України визначено широке коло суб'єктів, які можуть здійснюють посвідчення заповіту, зокрема: 1) нотаріус; 2) уповноважена посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування (якщо у населеному пункті немає нотаріуса та крім секретних заповітів); 3) головний лікар, його заступник з медичної частини або черговий лікар цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальник госпіталю, директор або головний лікар будинку для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; 4) капітан морського, річкового судна, що ходить під прапором України; 5) начальник пошукової або іншої експедиції; 6) командир (начальник) військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів (де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії); 7) начальник установи виконання покарань; 8) начальник слідчого ізолятора.

Згідно з порядком посвідчення заповіту нотаріусом, останній посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним. Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (ст. 1248 ЦК України).

Посвідчення заповіту здійснюється шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст правочину, посвідчувального напису (ч. 2 ст. 209 ЦК України). Як зазначає Ю. О. Заїка, засвідчення заповіту нотаріусом не можна зводити до просто технічної дії – засвідчення правильності підпису заповідача на заповіті. Засвідчення заповіту передбачає і з'ясування істинної волі заповідача, його психічного стану на

момент укладення заповіту, необхідності роз'яснити чинне спадкове законодавство щодо порядку спадкування, прав непрацездатних і неповнолітніх спадкоємців [5, с. 74].

Аналіз практики застосування спадкового законодавства свідчить про необхідність його модернізації. Проблема полягає в тому, що, незважаючи на концептуально новий підхід, закладений у ЦК України, який декларує широку правову свободу у сфері спадкового права, чинна правова модель зазнає суттєвих перепон в частині її адаптації до сучасної судової та нотаріальної практики застосування спадкового законодавства. У цьому аспекті слід вказати на істотні порушення судами принципу свободи заповіту в зв'язку із поширеною практикою визнання недійсними заповітів, посвідчених нотаріусами за межами свого нотаріального округу, що жодним чином не впливає на формування волі та волевиявлення сторони правочину, а також не є порушенням його форми [1, с. 107].

В цьому контексті варто навести приклади із судової практики. Так, ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 вересня 2020 року у справі № 700/135/17 встановлено, що оспорюваний заповіт посвідчено посадовою особою органу місцевого самоврядування (секретарем сільської ради) за межами за межами адміністративно-територіальної одиниці. Верховний Суд в обґрунтуванні своєї позиції зазначає наступне: «...немає жодних підстав вважати, що посвідчення нотаріусом правочину поза межами свого нотаріального округу не має юридичної сили. Якщо нотаріус (чи посадова особа органу місцевого самоврядування) посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК України та можуть вплинути на дійсність заповіту.

Водночас, у правовій позиції Верховного Суду України, що викладена у постанові від 20 лютого 2013 року у справі № 6-2ц13, вказано, що нотаріальна діяльність здійснюється нотаріусом у межах свого нотаріального округу незалежно від того, де знаходиться приміщення, яке є робочим місцем нотаріуса: в межах нотаріального округу або поза його межами. Законодавством заборонено нотаріусу здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає, що визнання заповіту недійсним із мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як недійсного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

Практика Європейського суду з прав людини виходить із принципу співрозмірності наслідків порушення закону. Про це, наприклад, йдеться в рішенні у справі «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (1989 рік), де зазначається, що «в основі всієї Конвенції лежить пошук справедливого балансу між загальними інтересами суспільства і вимогами щодо захисту основних прав індивіда».

З огляду на зазначене, колегія суддів вважає, що має місце юридична необґрунтованість визнання заповіту недійсним або нікчемним (як складеного з порушенням вимог щодо його посвідчення) лише в разі його посвідчення нотаріусом за межами нотаріального округу (чи відповідальною посадовою особою органу місцевого самоврядування за межами адміністративно-територіальної одиниці). За відсутності норми, якою би передбачався такий негативний наслідок, суд не має підстав для визнання заповіту недійсним. Перевага має віддаватися волі заповідача, яку він висловив вільно й усвідомлено.

Розходження у практиці вищого суду за умови, якщо вони виступають останньою інстанцією у справі і їх рішення є остаточними, неприпустимі й призводять до порушення права особи на суд. З огляду на викладене, колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відповідно до частини третьої статті 403 ЦПК України дійшла висновку про передачу вказаної справи на розгляд Великої Палати для відступлення від правового висновку, викладеного Верховним Судом України у постанові від 20 лютого 2013 року у справі № 6-2ц13 та для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики» [6].

Проте Велика Палата Верховного Суду ухвалою від 29 вересня 2020 року повернула дану справу до розгляду колегією суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, оскільки «посвідчення заповітів у цих справах відбулося різними суб'єктами юрисдикційної діяльності, і відповідно, правове регулювання таких правовідносин, різне» [7]. Тоді як на окрему думку суддів Великої Палати Верховного Суду Бакуліної С. В., Власова Ю. Л., Гудими Д. А., Кібенко О. Р., Рогач Л. І, Уркевича В. Ю. у цій справі на розгляд Великої Палати Верховного Суду фактично поставлене питання про

можливість встановлення нікчемності заповіту з вадами посвідчення безвідносно до суб'єкта вчинення нотаріальної дії (нотаріуса чи посадової особи відповідного органу), а саме про застосування положень частини першої статті 1257 ЦК України стосовно наслідків складення заповіту з порушенням вимог щодо його посвідчення з урахуванням принципу свободи заповіту та за відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача. Тому повернення Великою Палатою Верховного Суду справи № 700/135/17 з тих підстав, що посвідчення заповітів у цих справах відбулося різними суб'єктами юрисдикційної діяльності, на думку вищезазначених суддів, є помилковим [8].

Зазначений приклад свідчить, в судовій практиці досі не сформований єдиний підхід до визнання недійсними заповітів, посвідчених нотаріусом за межами нотаріального округу (чи відповідальною посадовою особою органу місцевого самоврядування за межами адміністративно-територіальної одиниці), що негативно впливає динаміку спадкових відносин.

Проте це не єдина проблема, яка потребує врегулювання в процесі рекодифікації спадкового права. Так, складність у розумінні певних категорій спадкового права призводить до критичної ситуації, коли нотаріуси відмовляють у вчиненні нотаріальних дій, які хоча й визначені законом, проте є нетиповими (наприклад, посвідчення заповіту із покладенням на спадкоємців певних дій немайнового характеру або заповіту з умовою) [9, с. 2].

В сьогоденні умовах розвитку інформаційних технологій поза межами правового регулювання залишається питання нотаріального посвідчення заповіту, що викладений на електронні носії, наприклад, запис волі заповідача на телефоні, розміщення його у хмарному сховищі тощо. Як зазначає І. Р. Калаур, повідомлення, зроблені з допомогою засобів зв'язку, також можуть відображати волю фізичної особи, яка опинилася у надзвичайній ситуації. Такого роду повідомлення можна було б розцінити як спрощену форму заповіту, яка отримала вже практику застосування у світі [10, с. 77].

Висновки. Із прийняттям Цивільного кодексу України як основного кодифікованого акту цивільного законодавства норми спадкового права містили ряд новел та були свого часу одними із найбільш прогресивних. Проте розвиток суспільних відносин, інформаційних технологій та потреба наближення приватноправового законодавства України до європейських стандартів поставила вимогу удосконалення ряду положень спадкового права, в тому числі щодо нотаріального посвідчення заповіту, та узгодження судової та нотаріальної практики застосування спадкового законодавства. Тому рекодифікація Цивільного кодексу України в частині спадкового права та оновлення норм спеціального законодавства, що регулює нотаріальне посвідчення заповітів, є унікальною можливістю для удосконалення національного законодавства про спадкування з урахуванням тенденцій у законодавствах країн ЄС та дотриманням національних традицій і звичаїв, що сприятиме належному захисту прав та інтересів учасників спадкових відносин.

Список використаних джерел

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Михайлів М. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 22 – 26.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 травня 2019 року у справі № 522/904/16-ц. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81925645&red=1000039849f8a3a5681bb8e47b613ad3f0a278&d=5> (дата звернення: 10.12.2020).
5. Заїка Ю. О. Форма заповіту як умова його дійсності. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. *Науковий часопис*. 2004. № 1-2 (9-10). С. 73-76.
6. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 вересня 2020 року у справі №700/135/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554362> (дата звернення: 10.12.2020).
7. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 29 вересня 2020 року у справі № 700/135/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998627> (дата звернення: 10.12.2020).
8. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Бакуліної С. В., Власова Ю. Л., Гудими Д. А., Кібенко О. Р., Рогач Л. І, Уркевича В. Ю. від 29 вересня 2020 року у справі № 700/135/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385646> (дата звернення: 10.12.2020).

9. Кухарев О. Є. Диспозитивність в спадковому праві: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2020. 40 с.
10. Калаур І. Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 79 – 79.

References

1. *Kontseptsiiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [The concept of updating the Civil Code of Ukraine]* (2020). Kyiv: Vydavnychiy dim «ArtEk» [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
3. Mykhailiv, M. (2020). Spadkuvannia za zapovitom v umovakh rekodyfikatsii tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy [Inheritance by will in terms of recoding the civil legislation of Ukraine]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 10, 22 – 26 [in Ukrainian].
4. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 20 travnia 2019 roku u spravi № 522/904/16-ts. [Resolution of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of May 20, 2019 in case № 522/904/16-ts]*. Retrieved from <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81925645&red=1000039849f8a3a5681bb8e47b613ad3f0a278&d=5> [in Ukrainian].
5. Zaika, Yu. O. (2004). Forma zapovitu yak umova yoho diisnosti [The form of a will as a condition of its validity]. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. Naukovyi chasopys – Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law. Scientific journal*, 1-2 (9-10), 73-76 [in Ukrainian].
6. *Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 09 veresnia 2020 roku u spravi № 700/135/17 [Judgment of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of September 9, 2020 in case № 700/135/17]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554362> [in Ukrainian].
7. *Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 29 veresnia 2020 roku u spravi № 700/135/17 [Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of 29 September 2020 in case № 700/135/17]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998627> [in Ukrainian].
8. *Okrema dumka suddiv Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu Bakulinoi S. V., Vlasova Yu. L., Hudymy D. A., Kibenko O. R., Rohach L. I, Urkevycha V. Yu. vid 29 veresnia 2020 roku u spravi № 700/135/17 [Separate opinion of the judges of the Grand Chamber of the Supreme Court Bakulina SV, Vlasova Yu. L., Hudyma DA, Kibenko OR, Rogach LI, Urkevych V. Yu. Dated September 29, 2020 in the case № 700 / 135/17]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385646> [in Ukrainian].
9. Kukhariev, O. Ye. (2020). *Dyspozytyvnist v spadkovomu pravi [Dispositiveness in inheritance law]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Kalaur, I. R. (2016). Suchasni tendentsii shchodo formy zapovitu [Current trends in the form of a will]. *Pryvatne pravo i pidpryemnytstvo – Private law and entrepreneurship*, 16, 79 – 79 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.